

DOI: 10.31648/an.8683

Lidia Wieczorek

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3233-6356>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie/

University of Warmia and Mazury in Olsztyn

lidia.wieczorek@uwm.edu.pl

„Prze-pisywanie” w literaturze najnowszej Upominanie się o kobiece prawa w antologii *Ziarno granatu*

Retelling in recent literature Standing up for women’s rights in the collection *Ziarno granatu*

Abstract: Retelling and reinterpreting myths is one of the most popular literary devices of feminist criticism. In the anthology *Ziarno granatu* Polish authors reinterpreted individual Greek myths. The (re)telling of well-known myths from the female perspective emphasized the oppressive nature of these tales, showing how women were overlooked and discriminated against. The stories included in the anthology point to the timelessness of the issues of Greek myths, and the authors of the works indicate the correlations between ancient stories and contemporary Poland.

Keywords: retelling, myths, reinterpretation of myths, feminism, Greek myths

1. „Prze-pisywanie” mitów

Działaniem charakterystycznym dla postmodernizmu jest „prze-pisywanie”¹, polegające na ponownym opowiedzeniu dobrze znanej historii w inny sposób. Zjawisko to istniało już we wcześniejszych epokach, jednak w latach 60. XX wieku stało się szczególnie popularne. Wtedy to poszukiwano nowej formy dla starych treści oraz sięgano po tematy rozpoznawalne i czasem nadmiernie wykorzystywane przez twórców, by nadać im nowy kontekst, wzór oraz sens.

---

¹ „Prze-pisywanie” jest tłumaczeniem anglojęzycznego terminu *retelling*. W opracowaniach naukowych funkcjonuje zarówno polskie tłumaczenie (pisane również bez łącznika – „przepisywanie”), jak i angielska nazwa, często dostosowana do fleksji języka polskiego (zob. Skowera 2016: 41–56). W artykule został wprowadzone polskie tłumaczenie z łącznikiem, wykorzystywane przez Grażynę Lasoń-Kochańską (2008).

Z perspektywy kreacyjnej celem „prze-pisywania” jest stworzenie z powstałych już tekstów, fabuł i światów, niebędących zwykłym powtórzeniem motywów, lecz takich, które „konstytuują nową jakość: w pełni autonomiczną i pełnowymiarową przestrzeń” (Cafek 2017: 49). Natomiast główny zamysł „prze-pisywania” polega na opowiedzeniu dobrze znanej „opowieści w sposób zaskakujący odbiorcę, znającego tradycyjne wersje narracji źródłowej” (Skowera 2016: 46). Oprócz intertekstualnej zabawy praktyka taka może pełnić zarówno funkcję ludyczną, jak i socjologiczną.

Bogatym źródłem, z którego czerpie praktyka „prze-pisywania”, są mity. Mit według Leszka Kołakowskiego jest zestawem gotowych wzorców, posiada cechy wartościotwórcze (Kołakowski 2003). Według badacza współczesne społeczeństwo odczuwa potrzebę powrotu do mitów, ponieważ posiadają one dziedziczne wartości: „Mit w jego rozważaniach pojawia się jako zestaw pewnych gotowych wzorców, które egzystują od pradawnych czasów w zbiorowej wyobraźni ludzkości. Istotna funkcja w przepisywaniu mitów przypada zatem sztuce, która stanowi zamierzoną projekcję mitów” (Gajda 2008: 12).

W literaturze współczesnej zauważalny jest powrót do struktur mitycznych, które są reinterpretowane i przekształcane. Wydobywane są z nich ukryte dotąd znaczenia. Mimo różnorodności kręgów kulturowo-mitycznych największym zainteresowaniem wciąż cieszą mitologie Greków i Rzymian, będące jednym z filarów kultury europejskiej:

Przepisywanie mitów antycznej Grecji i Rzymu nie służy tylko dosłownemu przełożeniu historycznych treści i takiemu przetłumaczeniu ich na dzisiejszy język, aby były bardziej czytelne i zrozumiałe dla współczesnego odbiorcy. Nie jest tylko próbą odnalezienia mitów i ich prawd na niektórych etapach rozwoju ludzkiego życia. Przepisywanie nie służy wyłącznie uwspółcześnieniu mitów tak, aby mogły stanowić czynne symbole i nośniki uniwersalnego doświadczenia człowieka. [...] Wreszcie przepisywanie mitów nie jest tylko interpretacją czy reinterpretacją antycznej historii. Współcześni autorzy próbują wyjaśnić miejsce danego mitu w określonym kontekście, czasie i miejscu, próbują po raz wtóry rozszyfrować jego sens, docierając do jego sedna za pomocą coraz to innych metodologii lektury tekstu. Przepisywanie można uznać za rodzaj poszukiwania wiedzy o człowieku (Gajda 2008: 12–13).

„Prze-pisywanie” mitów oraz ich dekonstrukcyjne zabiegi są częstą praktyką w pisarstwie feministycznym (Szczuka 2001: 19). Autorki „prze-pisują” znane mity, mając na celu afirmowanie znanych wątków, wykorzystywanie tradycyjnych fabuł, by ukazać ich opresyjność, tworzenie nowych opowieści na podstawie starych, przepisywanie prostych form, wynajdywanie starych i przyjaznych kobietom fabuł (zob. Lasoń-Kochańska 2008: 8). Analizowanie opowieści spisanej z patriarchalnego

punktu widzenia daje możliwość stworzenia m.in. *herstory* oraz odświeżenia i reinterpretacji znanych tekstów kultury oraz ukazania ich opresyjności. Adrienne Rich twierdzi, iż „re-wizja – czyli spojrzenie wstecz, świeżym okiem, wkroczenie w stary tekst od nowej strony – to dla kobiet coś więcej niż tylko rozdział w historii kultury: to warunek przetrwania” (cyt. za Lasoń-Kochańska 2008: 9).

Dzięki temu zabiegowi „autorki wpisują się w feministyczny dyskurs; reinterpretują rzekome uniwersalia, tkwiące u korzeni kultury” (Lasoń-Kochańska 2004: 173).

2. „Prze-pisywanie” mitów w kontekście krytyki feministycznej

Autorki wracają do czasów odległych, w których pierwiastek kobiecy organizował życie codzienne społeczności, kobieta była symbolem władzy nad życiem, a matriarchat stanowił kulturę sakralną, nieoddzielającą sfery *sacrum* od *profanum* (zob. Lasoń-Kochańska 2008: 62) – obie sfery wzajemnie się przenikały i tworzyły integralną całość, a elementy święte uwidaczniały się w codziennych czynnościach. Pojęcie świętości w takim systemie miało charakter całościowy, nie było budowane na opozycjach (Lasoń-Kochańska 2008: 63). Sam matriarchat utożsamiano z harmonią, której każdy człowiek stanowił istotny element, a kobiety „otaczane były czcią jako te, które dzięki swojej świętej sile potrafią odebrać śmierci jej ostateczność i zamienić ją ponownie w życie” (Kozak 1995: 49).

„Prze-pisywanie” i reinterpretacje mitów antyku w kontekście krytyki feministycznej mają na celu poszukiwanie kobiety zatraconej w opowieści. Patriarchalna kultura wyeksponowała wątki maskulinistyczne, spychając na dalszy plan lub całkowicie pomijając rolę kobiet w mitach. Gdy przyjrzymy się dokładniej strukturom mitycznym, okazuje się, iż są to historie pełne przemocy wobec kobiet i bogiń oraz ich dyskryminacja.

Mimo upływu wieków i rewolucji obyczajowo-kulturowej „mity greckie są przejmująco aktualne. Nie tracą mocy i znaczenia” (Rudzka 2022: 27). Skrywają kobiece doświadczenia pełne bólu, przemocy, smutku, poczucia niesprawiedliwości i odrzucenia. Do najbardziej znanych reinterpretacji mitów antycznych należą *Penelopiada* Margaret Atwood, *Kirke i Pieśń o Achillesie* Madeline Miller. W 2022 roku pojawiła się polska odpowiedź na te kanoniczne dla tematu utwory – *Ziarno granatu. Mitologia według kobiet* (2022), będąca wielogłosem kobiet walczących o należne im miejsce w patriarchalnej rzeczywistości. Autorkami opowiadań są Katarzyna Boni, Elżbieta Cherezińska, Julia Fiedorczuk, Agnieszka Jelonek, Renata Lis, Weronika Murek, Grażyna Plebanek, Joanna Rudniańska,

Barbara Sadurska, Dominika Słowik, Aleksandra Zbroja oraz Aleksandra Zielińska. Teksty łączy kobiece spojrzenie na mitologię grecką. Pisarki wydobyły dotąd stłumione kobiece głosy i odtworzyły historie bohaterek.

Dwanaście autorek dokonało dekonstrukcji mitów greckich. Niektóre zostały ukazane z kobiecej perspektywy, zachowując „realia” mityczne, natomiast akcja trzech utworów rozgrywa się w futurystycznej Polsce, w której codzienność podporządkowana religii katolickiej miesza się z fantastyką naukową.

Celem artykułu jest analiza poszczególnych mechanizmów reinterpretacji zawartych w opowiadaniach, podkreślających korelacje sytuacji kobiet w antycznej Grecji i współczesnej Polsce. Wskazane zostaną także sposoby feministycznego odczytania mitów w utworach, polegające m.in. na powrocie do czasów sprzed panowania patriarchalnego porządku i odmitologizowaniu herosów. Ukazanie męskich bohaterów z kobiecej perspektywy uwidacznia ich toksyczną relację z bohaterkami oraz podkreśla opresyjny charakter stosunków między nimi.

3. Pokrzywdzone i zapomniane bohaterki mitów

Odejście od pierwotnych matriarchalnych wierzeń spowodowało zdegradowanie kobiet w hierarchii społecznej. Ponadto pomijanie roli i przeżyć kobiet w dotychczasowych interpretacjach mitów greckich nie pozwalało na uwypuklenie opresyjności i dyskryminacji kobiecych postaci. Wykorzystując zabieg „prze-pisywania”, autorki wydobyły na światło dzienne „zbrodnie” popełniane na bohaterkach mitów.

We wstępie do antologii opowiadań *Ziarno granatu* Zyta Rudzka podkreśliła, że w mitologii greckiej „Boginie są zabijane, gwałcone, maltretowane, upokarzane, poniżane. Z wyroków boskich nadają się tylko do seksu i rodzenia. Mają wprawę w grzebaniu swoich dzieci” (Rudzka 2022: 27). Choć mity ukazują „bogactwo doświadczenia kobiecości”, to kobiety były przez wieki uciszane, pełniły role drugoplanowe we własnej historii, oddając pierwszeństwo niepokonanym herosom, bogom i ich boskim wysłannikom. A przecież nie ma mitologii bez kobiet. Rudzka dodała: „Spod kakofonii maczystowskich rozkazów, wrzasków i monologów wyraźnie słyszę kobiece wielogłos. To nie jest chór biednych, zniewolonych, pokonanych. Greczynki się nie poddają. Walczą. To walka nierówna, zazwyczaj skazana na porażkę, ale jednak niezłomna, i w tym piękna” (Rudzka 2022: 26).

Trzy opowiadania zawarte w zbiorze rozgrywają we współczesnej Polsce bądź w alternatywnej przyszłości. Osadzenie historii inspirowanej mitami antycznymi w realiaach znajomych czytelnikowi umożliwia podkreślenie związku greckiej mitologii z dzisiejszą sytuacją polskich (i nie tylko) kobiet.

Reinterpretacja historii Jokasty w opowiadaniu Joanny Rudniańskiej *Rapsodia na temat* składa się z trzech części, została umieszczona w przyszłości, w której polska rzeczywistość przenika się z kultem Maryi i fascynacją antykiem, jednak oddawanie czci greckim bogom jest zabronione. Autorka przedstawiła trzy alternatywy losów Jokasty i Edypa w świecie demoralizacji, przepelnionym toksycznymi relacjami. Polska rzeczywistość alternatywna jest piekłem kobiet², w którym aborcja, badania genetyczne i antykoncepcja są zabronione. Dziewczynki chodzą do innych niż chłopcy szkół, przygotowywane do objęcia roli żony i matki.

Jokasta w każdej wersji jest zagubiona i nieszczęśliwa. Wyłącznie związek w Edypem (postać o słabym rysie psychologicznym i pozbawioną głębi) przynosi bohaterce ukojenie i szczęście mimo świadomości, iż łączy ich pokrewieństwo. W utworze zostaje podkreślony psychologiczny kompleks Jokasty, który w literaturze i sztuce na ogół jest pomijany na rzecz kompleksu Edypa. Skupienie się na emocjach matki znanego bohatera mitologicznego pozwoliło pisarce na całkowitą zmianę wymowy historii, inspirowanej dziełem Sofoklesa.

Autorka opowiadania nie boi się poruszać trudnych tematów, do których należy uwodzenie dziecka³ czy wykorzystywanie młodych dziewcząt, wciąż obecnych we współczesnej Polsce.

4. Polska Ifigenia

Podobny zabieg wykorzystywała Weronika Murek, której główna bohaterka Ifigenia jest prostytutką, uwikłaną w skomplikowane relacje rodzinne i starającą się odzyskać niezależność. Akcja opowiadania *Od piątej do siódmej* rozgrywa się w blokowisku współczesnej Polski.

Postać Ifigenii w połowie lat 90. ubiegłego stulecia pojawiła się w powieści Izabeli Filipiak *Absolutna amnezja*, którą Maria Janion w eseju *Ifigenia w Polsce*

---

² Wizja świata autorki jest pokłosiem Strajków Kobiet w Polsce w 2020 r. i polityki antyaborcyjnej. Rzeczywistość wykreowana przez Rudniańską może pokazywać konsekwencje prowadzenia polityki nastawionej na odebranie wolnego wyboru kobietom w sprawach prokreacji, zmierzającej do całkowitego zakazu aborcji i opierającej się na stereotypowych podziałach ról płciowych. Warto zaznaczyć, że po ukazaniu się antologii od 1 października 2022 r. w Polsce funkcjonuje tzw. rejestr ciąży – personel medyczny ma obowiązek wypisywania informacji o ciąży do rejestru zdarzeń medycznych. Prace nad ustawą rozpoczęły się rok wcześniej.

³ Uwodzeniem dziecka (z jęz. ang. *grooming*) nazywane są działania podejmowane w celu zaprzyjaźnienia się i nawiązania więzi emocjonalnej z dzieckiem, by później wykorzystać je seksualnie. Jest to także mechanizm używany po to, by nakłonić dziecko do prostytucji czy udziału w pornografii dziecięcej.

określiła jako jedną z najlepszych polskich powieści (zob. Janion 1996: 318). W tragediach Eurypidesa *Ifigenia w Aulidzie* i *Ifigenia w Taurydzie* kobiece „życie w określonych okolicznościach ocenia się jako realnie mniej ważne od życia mężczyzny” (Janion 1996: 331). W utworze Filipiak „pojawiają się dwa wątki, którym kultura europejska i polska przypisuje szczególne znaczenie: szaleństwo kobiety i ofiara kobiety” (Janion 1996: 318). Te dwa motywy również są obecne w reinterpretacji Weroniki Murek, której *Ifigenia*, posiadająca mentalność dziecka, odbierana jest przez innych jako osoba niespełna rozumu, „wolniejsza”. W opowiadaniu Murek *Ifigenia* zostaje złożona w ofierze na ołtarzu rodziny, a nie państwa – bohaterka, by utrzymać rodzinę, jest zmuszana do prostytucji.

Poświęcenie jest głęboko zakodowane w świadomości bohaterek. To nieodłączna część życia kobiety – poświęcić się, by inni mieli lepiej:

Ktoś się musi poświęcać, zawsze ktoś się na końcu poświęca po to, żeby normalne życie mogło toczyć się dalej [...]. Nie chcę się już poświęcać, powiedziała przed laty matka. Nie zniosę już żadnego dnia, który będzie polegał na tym, że poświęcam się dla ciebie – i za co? Ale ona, E., też się poświęca, ona nie mówi o tym, nie skarży się, ale nie wie o życiu, które mogłaby wieść, które powinna by mieć, gdyby okoliczności były normalne. I ona, I., dla której E. tyle lat wstawiała rano, którą się zajmowała lepiej niż ich rodzona matka, której wszystko trzeba było przygotować, wyjaśnić, wytłumaczyć, ona się poświęcała. I. też powinna się poświęcić, w takim układzie sił każdy oddaje trochę tego, co się należy – i wszyscy wychodzą na swoje, i wreszcie jest normalnie (Murek 2022: 349).

Poświęcenie I. kończy się tragicznie – bohaterka poroniła w wyniku próby gwałtu dokonanej przez klienta. Wcześniej cięża była dla I. bodźcem do usamodzielnienia się, odłączenia od rodziny i zmiany stylu życia, jednak koniec utworu można interpretować w następujący sposób: bohaterka nie zmieni swojego losu.

5. Koniec matriarchatu

Opowiadania zebrane w antologii skupione są na różnych aspektach mitów, m.in. na poszukiwaniu czasów sprzed nastania rządów patriarchalnych. Powrót do epoki matriarchatu zaproponowała Grażyna Plebanek, która dokonała reinterpretacji mitu o labiryncie i Minotaurze⁴. W opowiadaniu *Pieśni królowej* fabuła koncentruje

⁴ Również w 2022 r. została wydana powieść Magdy Knedler *Pani Labiryntu*, reinterpretująca mit o Ariadnie i Tezeuszu. W utworze Ariadna jest postacią centralną i kapłanką Wielkiej Matki, walczącą o odzyskanie swojej wolności i ucieczkę z wyspy Knossos. Z kolei strasznego Minotaura

się na Pazyfae, tytułowej królowej, i Minosie. Reinterpretacja Plebanek ukazuje ostatnie lata panowania Pazyfae i wiary w Wielką Matkę.

Autorka nawiązała do mitu egejskiego i pierwotnej wiary w boginię na Krecie⁵. Według historycznych źródeł na Krecie czczono Wielką Boginię oraz boga, który był przedstawiany jako byk, co nasuwa oczywiste skojarzenia z mitycznym Minotaurem:

[J]ego podobizny umieszczano na sprzętach domowych, malowidłach i dekoracjach architektonicznych, od naczyń po freski, jego emblematem były także umieszczane na dachu pałacu kamienne rogi. Oboje symbolizowali nie zawsze zrozumiałe, groźne i dające błogosławieństwo siły przyrody oraz płodność, a być może także śmierć i odrodzenie (Hołomej 2014: 49).

Rządy i kultura matriarchalne w opowiadaniu ulegają zniszczeniu pod wpływem obcej i patriarchalnej religii oraz kultury greckiej. Do kresu panowania kobiet przyczynił się Dedal, będący szpiegiem Achajów, oraz Minos, którego zazdrość i kompleksy spowodowane impotencją przywiodły do zniszczenia dotychczasowego porządku. Upatrując wszelkich nieszczęść w sprawowaniu władzy przez kobiety i w ich wyzwolonej seksualności, mężczyźni doprowadzili do przewrotu na wyspie: „Chciał jej powiedzieć, że jest już za późno, że wszędzie poza wyspą wizerunki Bogini są beczeszczone. Nadchodzą nowi władcy i nowi bogowie, brodaci, arogancy, uzbrojeni” (Plebanek 2022: 164).

Królowa w każdym roku księżycowym, czyli co dziewięć lat, miała brać innego męża lub kochanka, by zapewnić urodzaj wyspie, ponieważ „z krwią królowej ma się mieszać nasienie całego świata” (Plebanek 2022: 162). W wizji Plebanek Minotaur-Asterion jest zdrowym i silnym synem królowej i jej ciemnoskórego kochanka. Choć nie był synem Minosa, poddani czcili go jak króla, dlatego po przewrocie został uwięziony w labiryncie: „Minotaur to bękart! Jego ojciec jest zwykłym śmiertelnikiem, nawet nie wiadomo, skąd pochodzi. Ty powinienes być królem, nie ona, ani tym bardziej on. Jeszcze mi podziękujesz za labirynt, który buduję. Wtrąć tam Minotaura, zanim on cię zabije” – wołał Dedal (Plebanek 2022: 173).

Plebanek pokazała zmieniającą się rzeczywistość, w której matriarchat zostaje wyparty przez destrukcyjną siłę patriarchatu: „Świat opanowuje gorączka.

---

przedstawiono jako postać tragiczną – w dzieciństwie został zamknięty w labiryncie, ponieważ w wyniku choroby genetycznej był zdeformowany oraz wzbudzał grozę i obrzydzenie wśród innych.

⁵ Przed ekspansją kultury greckiej Kreta była wyspą, na której panował matriarchat oraz kult Wielkiej Bogini. Wraz z napływem obcych wiarę w nią stopniowo wypierano poprzez kult olimpijskich – męskich – bogów (zob. Hołomej 2014).

Achajowie twierdzą, że niosą Nowy Ład. Nastają męscy bogowie, szacunek dla Bogini topnieje” (Plebanek 2022: 171). Autorka pokazała, jak niewiele potrzeba, by doprowadzić do rewolucji – wystarczyły nieudane plony i plotki na temat królowej, rozsiewane przez Dedala. Rewolucja sfrustrowanych mężczyzn z kompleksem niższości doprowadza do zmiany obyczajów i porządków. Zniszczono kult Wielkiej Matki, zastępując go wiarą w męskich bogów Olimpu, a kobiety zostały całkowicie odsunięte od władzy i pozbawione możliwości samostanowienia.

6. Odmitologizowanie męskich bohaterów

Jednym z zabiegów zastosowanych przez autorki opowiadań jest odmitologizowanie męskich bohaterów. Odyseusz w *Świecie, który stworzyłam dla Odysa* Barbary Sadurskiej przestał być walecznym herosem – został przedstawiony jako człowiek brutalny, gwałtowny i nieszanujący kobiet. Narrację poprowadzono z punktu widzenia bohaterek. Odyseusz, słuchając w dzieciństwie historii o dzielnych bohaterach, opowiadanych przez służkę Eurykleje, stworzył wyimaginowaną opowieść o własnych przygodach. W ten sposób wizja świata Odyseusza i jego własnej osoby powstała dzięki piastunce. Znamienne jest to, iż Odyseusz próbował udusić Eurykleję, przez co straciła głos i nie miała już możliwości kreacji jego świata. Poświęciła mu całe życie, kochała go jak matka, lecz w chwili, gdy stała się beużyteczna, została odtrącona i pozbawiona głosu.

W inny sposób, niż ten utrwalony w mitach, przedstawiono również Penelopę – „wcielenie kobiecej wierności, wzór, który utrwalił się w literaturze i sztuce antycznej wieków następnych, daje też świadectwo istocie stosunku Greków do kobiet” (Biezuńska-Małowist 1992: 32). W reinterpretacji Penelopa nie czekała na męża – żyła własnym życiem, niczym nieograniczona. Dzięki jego nieobecności mogła nawiązywać dyskretne bliskie relacje z innymi kobietami.

Odmitologizowaniu został poddany również mityczny romans Orfeusza i Eurydyki. W opowiadaniu Aleksandry Zbroi *Nie wracaj* Eurydyka za wszelką cenę próbuje uwolnić się od przemocowego związku, w którym jest wykorzystywana zarówno seksualnie, jak i artystycznie. W interpretacji Zbroi to Eurydyka jest wielką poetką, która na rozkaz Apolla pisze wiersze dla Orfeusza. Bohaterka zostaje pozbawiona autorstwa i nie ma możliwości samostanowienia. Decydowanie o wyborze własnej śmierci przez ukąszenie węża staje się swoistą zemstą na oprawcach.

7. Kobięca zemsta

Motyw zemsty występuje również w opowiadaniu o Medei Agnieszki Jelonek *Dzikuska, czyli jak Grecy wynaleźli barbarzyństwo*. Mit o Medei i Jazonie jest jednym z najbrutalniejszych opowieści, jakie można znaleźć w greckiej mitologii. W tekście Jelonek został on „złagodzony” dzięki zastosowaniu przypisów, będących uwagami producentki filmu, złożonego „w stacji telewizyjnej, która musi mieć na uwadze oglądalność” (Jelonek 2022: 133). Autorka ukazała Medę jako buntowniczkę, gotową zrobić wszystko, by uciec z Kolchidy spod panowania ojca i przyrodniego brata, i zdobyć miłość Jazona. Bohaterka nie waha się zamordować własnego brata i wrzucić jego szczątki do morza, by spowolnić pościg. Jej szczęście nie trwało długo – choć urodziła dwóch synów Jazonowi, ukochany postanowił ożenić się z Greczynką, ponieważ coraz starsza Medea była „obca”. Wiedziała, że Jazon najbardziej na świecie kocha swoich synów, więc nie zawahała się ich uśmiercić po to, by ukarać mężczyznę, dla którego poświęciła wszystko, ale ten ją odtrącił, gdy przestała być mu potrzebna.

Medea była „dzikuską” i „barbarzynką”, ponieważ nie pasowała do kanonów kobiecości panujących w Grecji. Znała się na ziołach, więc nazywano ją czarownicą. Swojego wybranka zaskoczyła potrzebami seksualnymi – według przyjętego zwyczaju kobiety nie mogły odczuwać pożądania, miały jedynie zaspokoić chęć mężczyzn. Bohaterka dla ukochanego poświęciła wszystko – wolność i swoje potrzeby, jednak została przez niego odtrącona. Dzięki zemście odzyskała swoje dawne jestestwo: „Pozbyła się z siebie matki. I jest z powrotem kobietą, która zbiega do rzeki i krzyczy, że Medea zawsze robi, co chce. Jeśli chce zemsty, tak to właśnie wygląda” (Jelonek 2022: 156).

8. Matczyna rozpacz i dojrzewanie córki

Na szczególną uwagę zasługują dwa opowiadania, zamieszczone w tomie *Ziarno granatu – Znałaś tylko Korę* Elżbiety Cherezińskiej, otwierające antologię, oraz *Letniczka* Dominiki Słowik, kończące zbiór. Oba utwory łączy tekst źródłowy – mit o Demeter i Korze/Persefonie. Cherezińska przedstawiła go z perspektywy Demeter, matki cierpiącej z powodu utraty córki, ale też niemogącej się pogodzić z jej dojrzewaniem, oraz Kory/Persefony.

Córka Demeter wypowiada się jako Kora, młoda dziewczyna, tęskniąca za matką i zagubiona w świecie podziemi, oraz jako Persefona, dojrzewająca kobieta,

którą podziemia kuszą swym niezwykłym urokiem, a perspektywa bliskiej relacji z Hadesem wcale nie jest przerażająca. Ten dualizm osobowości w końcu się scali i Kora stanie się Persefoną. Zmiana zachodząca w Korze początkowo była trudna do zaakceptowania przez jej matkę, lecz Demeter w końcu udało się pogodzić z nieuchronnym dojrzewaniem córki:

Demeter obmyła córkę. Woda spływała po smukłym, nagim ciele. Łkała i odwracała głowę od szczerzłotej wanny, żegnając się z Korą, której nie dostała. Z czułością opatrzyła ranny palec Persefony. [...] Płakała ze szczęścia. Jej córka wróciła, choć odmieniona, ale oto jest, i to warto więcej niż wszystko, co poświęciły (Cherezińska 2022: 74).

W opowiadaniu Cherezińskiej został dookreślony charakter miłości matki oraz pragnienie niezależności córki:

Cherezińska skupia się głównie na relacji matka-córka – odwołuje się do mitu, który stawia więź między kobietami na pierwszym miejscu i ukazuje je w nieantagonizujący sposób. Warto w tym miejscu na chwilę powrócić do myśli Irigaray. Filozofka wskazuje na wyparcie matczynej symboliki z kultury oraz podkreśla, że patriarchytowi na rękę jest zrywanie kobiecych więzi, ponadto zwraca uwagę, iż opisane przez Freuda ojcobójstwo poprzedzone jest przemilczaniem i nierozpoznanym przez psychoanalityka matkobójstwem. Nie dziwi więc rewolucyjny potencjał mitu o Demeter i Korze, w którym matkę przepełnia gniew w związku z utratą ukochanej córki. Cherezińska twórczo wykorzystuje właśnie ten aspekt mitycznej opowieści, podkreślając pasję, z jaką matka walczy o porwane podstępem dziecko (Zajac 2022).

Opowiadanie *Letniczka* Słowik kończy antologię, spinając całość klamrą kompozycyjną. Mit o Korze i Demeter przenosi do współczesnej Polski – akcja rozgrywa się w górskiej chacie oddalonej kilka kilometrów od cywilizacji. Autorka do realizmu wprowadza atmosferę tajemniczości, a w zakończeniu utworu pojawia się więcej pytań niż odpowiedzi.

W swojej reinterpretacji Słowik przedstawiła Korę uciekającą w środku zimowej zamieci od matki: „Matka musi zrozumieć, że córki odchodzą. Ona zawsze myliła wolność z opuszczeniem” (Słowik 2022: 365). Ciężarna Kora znalazła schronienie u starszej kobiety, Lidki⁶, mieszkającej ze swoją seterką (również) Korą w górach. Dziewczyna nie chciała zdradzić żadnych informacji na swój temat. Obsesyjnie sadziła wszystkie ziarna, jakie wpadły jej w ręce, lecz w środku zimy nic nie chciało wyrosnąć.

---

⁶ Warto zaznaczyć, że Lidia była starożytną krainą w zachodniej Azji Mniejszej. Lidyjczycy oddawali cześć niektórym greckim bogom, w tym Demeter.

Wraz z upływem czasu ciążowy brzuch Kory malał. Po nastaniu odwilży dziewczyna opuściła swoją gospodynię i udała się w dalszą wędrówkę. Dopiero gdy opuściła dom Lidki, zasadzone rośliny zaczęły kiełkować. W opowiadaniu, tak jak w oryginalnym micie i utworze Cherezińskiej, pojawił się owoc granatu. Kora rozcięła go, by zasadzić ziarna w ziemi. Roślina z czasem wyrosła, lecz nigdy nie dała owoców. Wizytę u Lidki można odczytać symbolicznie: Kora pozbyła się u niej ciąży, ale została już na zawsze oznaczona – nie może wydać owocu – nie może mieć dzieci.

Owoc i ziarna granatu w obu opowiadaniach mogą symbolizować nadchodzącą zmianę, odwilż i przemianę, jaka dokonuje się w Korze/Persefonie: „Obie autorki wykorzystują go także jako emblemat obfitości i pragnienia. Jest on więc w pewnym sensie kluczową figurą dla całego tomu, nie dziwi więc decyzja odnośnie do tytułu antologii oraz ramowego umiejscowienia w niej tekstów Słowik i Cherezińskiej” (Zajac 2022).

9. Podsumowanie

Reinterpretacje mitów coraz częściej pojawiają się na polskim rynku wydawniczym. Autorki, idąc z duchem rewizjonizmu w krytyce feministycznej, tworzą hermeneutykę feministyczną, skoncentrowaną przede wszystkim na dekonstrukcji kobiecych stereotypów utrwalonych w mitach. Pozwala to na „demaskowanie błędnych męskich wyobrażeń na temat kobiet w kanonie literackim” (Burzyńska/Markowski 2006: 404). Luce Irigaray stwierdzając: „Jeśli nie przestaniemy mówić w tym samym języku, powtarzać będziemy w kółko tę samą opowieść, bez końca rozpoczynając snucie tych samych historii” (Irigaray 2010: 173), nawiązała do fundamentów naszej kultury, opierającej się na męskim języku i męskim punkcie widzenia. Reinterpretacje mitów zawarte w antologii *Ziarno granatu. Mitologie według kobiet* są efektem „symbolicznego odzyskiwania tego, co matczyne, bliskie somatyczności [Irigaray – L.D.] twierdzi, że należy odbudować dyskurs i tożsamość tak, aby kobiece podmioty mogły wyrazić swoje pragnienia własnym, a nie cudzym językiem” (Zajac 2022).

Antologia jest doskonałym przykładem feministycznego „prze-pisywania”, opierającego się na zachodnich wzorach. Poszukiwanie ukrytych znaczeń i historii w zebranych opowiadaniach potwierdziło, że kobieca problematyka, wcześniej ukryta w mitach greckich, wciąż jest aktualna. Autorki opowiadań zawartych w zbiorze *Ziarno granatu* wydobyły z mitów uniwersalne wartości i krzywdę

kobiet do tej pory pomijaną w dominującym dyskursie, wróciły do czasów sprzed patriarchalnego porządku oraz podkreśliły podobieństwa łączące starożytne Greczynki i współczesne Polki. Przeniesienie schematu fabularnego mitu do polskich realiów udowadnia, że mimo upływu tysiącleci i innego kręgu kulturowego kobiety wciąż są ofiarami dyskryminacji i molestowania. Zdradzane i wykorzystywane nie zapominają o miłości, ale także o ewentualnej zemście. Bohaterki mitologii borykają się z podobnymi problemami jak współczesne kobiety. Autorki opowiadań zebranych w antologii *Ziarno granatu* udzieliły dotychczas niemym postaciom głosu, wysunęły je na pierwszy plan i ukazały toksyczność relacji między płciami oraz patriarchalną hierarchię ich świata.

Bibliografia

Literatura podmiotu

- Cherezińska, E. (2022), *Znałaś tylko Korę*. W: *Ziarno granatu. Mitologia według kobiet* (oprac. zbior.). Warszawa: Wydawnictwo Agora: 29–80.
- Hołomej, A. (2014), *Mity egejskie*. *Miscellanea Anthropologica et Sociologica* 15/4: 45–53. DOI:10.5604/20842937.1138962.
- Jelonek, A. (2022), *Dzikuska, czyli jak Grecy wynaleźli barbarzyństwo*. W: *Ziarno granatu. Mitologia według kobiet* (oprac. zbior.). Warszawa: Wydawnictwo Agora: 133–158.
- Murek, W. (2022), *Od piątej do siódmej*. W: *Ziarno granatu. Mitologia według kobiet* (oprac. zbior.). Warszawa: Wydawnictwo Agora: 325–352.
- Plebanek, G. (2022), *Pieśni królowej*. W: *Ziarno granatu. Mitologia według kobiet* (oprac. zbior.). Warszawa: Wydawnictwo Agora: 159–184.
- Rudzka, Z. (2022), *Wstęp*. W: *Ziarno granatu. Mitologia według kobiet* (oprac. zbior.). Warszawa: Wydawnictwo Agora: 25–28.
- Słowik, D. (2022), *Letniczka*. W: *Ziarno granatu. Mitologia według kobiet* (oprac. zbior.). Warszawa: Wydawnictwo Agora: 353–368.
- Ziarno granatu. Mitologia według kobiet* (oprac. zbior.) (2022), Warszawa: Wydawnictwo Agora.

Literatura przedmiotu

- Biežuńska-Małowist, I. (1992), *Kobiety antyku. Talenty, ambicje, namiętności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Całek, A. (2017), *Retelling w literaturze fantasy: od renarracji do metafikcji*. W: Leś, M.M. i in. (red.), *Tekstowe światy fantastyki*. Wydawnictwo PRYMAT: 45–66.
- Gajda, K.A. (2008), *Medea dzisiaj. Rozważania nad kategorią innego*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Irigaray, L. (2010), *Ta płec (jedną) płcią niebędącą*. Przeł. Królak, S. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Janion, M. (1996), *Ifigenia w Polsce*. W: tejże, *Kobiety i duch inności*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!: 319–344.
- Kołąkowski, L. (2003), *Obecność mitu*. Warszawa: Wydawnictwo Prószyński i S-ka.
- Kozak, B. (1995), *Matriarchat. Pełnym Głosem*. *Periodyk feministyczny* 3: 48–61.

-
- Lasoń-Kochańska, G. (2004), *Córki Penelopy: kobiety wobec baśni i mitu*. Słupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska 3: 173–182.
- Lasoń-Kochańska, G. (2008), *Kobiety opowiadają świat: szkice o fantastyce*. Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej.
- Skowera, M. (2016), *Postmodernistyczny retelling baśni – garść uwag terminologicznych*. *Creatio Fantastica* 2/53: 41–56.
- Szczuka, K. (2001), *Mit i teoria*. W: tejsze, *Kopciuszek, Frankenstein i inne. Feminizm wobec mitu*. Wydawnictwo eFKa: 5–65.
- Zajac, N. (2022), *Nowe/stare opowieści (Ziarno granatu. Mitologia według kobiet)*. <http://artpapier.com/index.php?page=artykul&wydanie=448&artykul=9113&kat=1> [dostęp: 17.11.2022].

